

Історія, правознавство, громадянська освіта

Громадянська та історична освітня галузь у сучасних реаліях України перестала бути просто набором академічних знань про минуле. В умовах повномасштабної війни, гібридних загроз та глобальних геополітичних змін вона є елементом національної безпеки та стратегічним інструментом захисту держави.

У 2026/2027 навчальному році Нова українська школа переходить до 9-го класу, який є фінальним етапом здобуття базової середньої освіти. Організація навчання у 5-9 класах у громадянській та історичній освітній галузі здійснюється за модельними навчальними програмами, які затверджені Міністерством освіти і науки України та розміщені на сайті МОН України <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> та відповідно до Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 17.08.2026 №1430 <https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-typovoi-osvitnoi-prohramy-dlia-5-9-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity-2> (далі Наказ).

Типовий навчальний план для 5-9 класів (додаток 3 Наказу) передбачає гнучкий підхід до формування громадянської та історичної освітньої складової. Заклад освіти має право самостійно обирати одну з моделей поєднання навчальних предметів і курсів галузі:

- I варіант – інтегрований курс громадянської та історичної освітньої галузі;
- II варіант – інтегрований курс історії та курс громадянської освіти;
- III варіант – історія України, всесвітня історія, громадянська освіта.

Звертаємо увагу, що під час визначення кількості годин для вивчення освітніх компонентів громадянської та історичної освітньої галузі рекомендуємо дотримуватися максимального показника, визначеного у додатку 1 цього наказу (для 5 класу – 2 год./тиждень, 6-7 класів – 3 год./тиждень, 8 класу – 4,5 год./тиждень, 9 класу – 5 год./тиждень). Водночас зазначимо, що збільшилась і мінімальна кількість годин для 8 і 9 класів (відповідно 2, 5 год./тиждень у 8 кл., і 3,5 год./тиждень у 9 класі). Розподіл кількості годин на тиждень з розрахунку мінімального показника між компонентами галузі для класів зазначено у додатку 3 Наказу.

Для 9 класу він виглядає так:

I варіант – інтегрований курс історії та громадянської освіти (3 год.) + правознавство (0,5 год.);

II варіант – інтегрований курс історії (2,5 год.) + громадянська освіта (0,5 год.) + правознавство (0,5 год.);

III варіант – — історія України (1,5 год.) + всесвітня історія (1 год.) + громадянська освіта (0,5 год.) + правознавство (0,5 год.)

Оцінювання результатів навчання здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 04.05.2026 р. №722 «Про затвердження системи та загальних критеріїв оцінювання результатів навчання учнів», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 24 червня 2026 р. за № 922/46316 (із змінами і доповненнями, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 29 червня 2026 року №1001) та наказу Міністерства освіти і науки України від 14.08.2026 №1427 «Про затвердження Рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів 50-9 класів закладів загальної середньої освіти».

Оцінювання результатів навчання учнів 5–9 класів у громадянській та історичній освітній галузі здійснюється з урахуванням вимог Державного стандарту базової середньої освіти (додаток 18) та спрямоване на визначення рівня досягнення учнями результатів навчання, відстеження їхнього навчального поступу й надання зворотного зв'язку. Під час планування й проведення певного виду оцінювання (формульовального, поточного, підсумкового (тематичного, семестрового, річного) вчитель самостійно обирає спосіб фіксування результатів. Оцінювання за групами результатів та їх унесення до класного журналу не є обов'язковими. Водночас рекомендовано використовувати компетентісно орієнтовані завдання та інші інструменти оцінювання, що дають змогу визначити рівень досягнення результатів навчання, передбачених Державним стандартом базової середньої освіти та відповідною модельною навчальною програмою предмету / інтегрованого курсу.

Щодо вивчення історії в 10-11 класах та громадянської освіти у 10 класі, то для цих класів у ЗЗСО зберігають чинність програми курсів з історії України та всесвітньої історії, громадянської освіти, затверджені наказом МОН України №698 від 3 серпня 2022 року. Програми розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України:

<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf>

<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf>

**Підвищення кваліфікації вчителів громадянської та історичної
освітньої галузі в межах реалізації державного проєкту
«Гроші ходять за вчителем»**

ПАНО ім. М. В. Остроградського надає педагогічним працівникам можливість обрати програми підвищення кваліфікації, доступні в межах реалізації

пілотного проєкту «Гроші ходять за вчителем» та позначені на платформі «Вектор» відповідною відміткою. Наразі для вибору доступні понад двадцять програм академії, зміст яких охоплює актуальні напрями професійного розвитку педагогів, відповідає сучасним освітнім потребам і спрямований на практичне застосування в роботі закладів освіти (<https://pano.pl.ua/pilotuvannia-derzhavnoi-polityky-hroshi-khodiati-za-vchytелеm>).

У серпні-листопаді в онлайн-форматі відбудеться навчання педагогічних працівників, які подали заявки на навчання за програмою «Громадянська та історична освітня галузь у базовому предметному циклі: сучасні підходи та методичний інструментарій».

Вчителям громадянської та історичної освітньої галузі, які ще не подали заявку на навчання за програмою «Громадянська та історична освітня галузь у базовому предметному циклі: сучасні підходи та методичний інструментарій», пропонуємо зареєструватися за посиланням: <https://vector.ued.gov.ua/uk/mpk/2702/detail/>

Для навчання за програмою, запрошуються вчителі, які будуть викладати предмети і курси громадянської та історичної освітньої галузі у 9 класі НУШ (історія, правознавство, громадянська освіта) та вчителі галузі у 7-8 класах, які не підвищували кваліфікацію за напрямом НУШ у 2024-2025 рр.

Інструкції щодо реєстрації на платформі «Вектор» та подання заявок на участь у пілотному проєкті «Гроші ходять за вчителем» розміщено за посиланням: https://drive.google.com/drive/folders/12ybiyEUEgnf9H2o2GCzOnTsPGba6tYXI?usp=drive_link

Історія

Навчання історії спрямоване на реалізацію загальної мети базової загальної освіти, яка полягає в розвитку природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формуванні необхідних для їх соціалізації та громадянської активності компетентностей, свідомому виборі подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовженні навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, вихованні відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу.

Зміст навчальних програм для 9 класу з історії України та всесвітньої історії охоплює період «довгого» XIX століття (орієнтовно 1789–1914). Курс вибудовується навколо наскрізних процесів — модернізації, індустріалізації, урбанізації, формування модерних націй. Основними особливостями змісту є:

1. Методологічна основа – україноцентричний підхід: увага до українського національного відродження й громадівського руху як самостійного європейського явища, деконструкція імперських наративів

(«об'єднання земель», «цивілізаційна місія», «захист населення») з розкриттям реальних наслідків імперської політики.

2. Структурування змісту

Зміст історії України вибудований через паралельний розгляд земель у складі двох імперій: Російської та Австрійської / Австро-Угорської. Це дозволяє учням порівнювати політику імперських урядів та особливості модернізаційних процесів у різних регіонах України.

У всесвітній історії фокус спрямований на провідні держави світу (Велика Британія, Франція, Німеччина, США, Японія), їхню колоніальну експансію та боротьбу за переділ світу.

3. Синхронізація та інтеграція курсів

Якщо історія України та всесвітня історія вивчаються як окремі предмети (III варіант поєднання навчальних предметів і курсів галузі, визначений у додатку 3 Типового навчального плану), події української історії розглядаються у тісному зв'язку з європейськими процесами, такими як Наполеонівські війни, революції «Весни народів» 1848–1849 рр. та світові науково-технічні зрушення.

4. Акцент на антропоцентричності: культура та повсякдення

Окремі великі розділи в історії України, у всесвітній історії присвячені повсякденному життю та духовній культурі. Особливостями змісту тут є:

- **Емансипація жінки:** вивчення змін у суспільному статусі жінки та зародження феміністичного руху.
- **Зміни в побуті:** аналіз впливу урбанізації на житло, одяг, харчування та дозвілля різних верств населення.
- **Мистецькі стилі:** розвиток романтизму, реалізму та українського модерну.

5. Етносоціальний та правовий контекст

Зміст історії у 9 класі включає вивчення життя не лише українців, а й інших етнічних груп на території України (поляків, євреїв, кримських татар, росіян, німців). Важливою є тема захисту прав людини та протидії дискримінації, що розглядається, зокрема, через аналіз «справи Бейліса» в Україні чи «справи Дрейфуса» у Франції.

Отже, зміст у 9 класі спрямований на формування цілісного розуміння того, як індустріальна модернізація та національні рухи змінили обличчя України та світу, створивши підґрунтя для подій XX століття.

З огляду на гібридну війну та інформаційну війну рф на уроках історії варто надавати пріоритет роботі з історичними джерелами, формуванню медіаграмотності, критичного мислення.

Звертаємо увагу, на проведення обов'язкової роботи з **виявлення та подолання освітніх втрат** учнів / учениць 6-11 класів з історії, яку доцільно здійснювати в 3 етапи: 1) виявлення навчальних втрат учнів/учениць; 2) робота з подолання виявлених навчальних втрат; 3) оцінка результатів роботи, що

проводилась. Рекомендуємо скористатись освітніми матеріалами, розміщені на сайті освітньої фундації GoGlobal <https://goglobal.com.ua/activities/osvitni-prohramy/navchalni-materialy/catch-up-secondary-school/istoriia-ukrainy-nadoluzhennia-5-9>

Під час відзначення / вшанування визначних / пам'ятних подій рекомендуємо скористатися вебсторінками офіційних інституцій та громадських об'єднань, зокрема:

Український інститут національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua>

Інститут історії України Національної академії наук України: <http://history.org.ua>

Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»: <http://likbez.org.ua>

Електронний архів українського визвольного руху: <http://avr.org.ua>

Історична правда: <https://istpravda.com.ua>

Локальна історія: <https://localhistory.org.ua/>

Україна Incognita: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita>

У 2026/2027 навчальному році запрошуємо долучитись до участі у конкурсах:

–XI Міжнародного міждисциплінарного конкурсу наукових і мистецьких робіт імені Володимира Маняка та Лідії Коваленко <https://www.holodomor-hrec.com/contest/> ;

–XXIII Міжнародного конкурсу творчих робіт учнів, студентів та вчителів «Уроки війни та Голокосту – уроки толерантності» <https://tkuma.dp.ua/ua/obrazovanie/konkurs-rabot> ;

– Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості у номінації «Історія України і державотворення».

Правознавство

Правознавство у 9 класі Нової української школи є обов'язковим освітнім компонентом. Мінімальна кількість годин на вивчення предмета становить 0,5 год. / тиждень, 17 год. / рік. Коштом годин перерозподілу рекомендуємо закладам освіти посилити викладання правознавства у 9 класі.

Вивчення правознавства у 9 класі НУШ здійснюється на основі обраної закладом освіти модельної навчальної програми (<https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>) та має на меті не лише засвоєння учнями теоретичних знань, а й формування активної громадянської позиції, правової культури та здатності діяти у правовому полі.

Основними особливостями цього курсу є:

1. Компетентнісний та практичний підходи

На відміну від традиційного навчання, НУШ фокусується на здатності учнів застосовувати знання у реальному житті.

Практична спрямованість: значна частина часу відводиться на аналіз правових ситуацій (кейсів), роботу з витягами з нормативно-правових актів та моделювання юридичних процедур (наприклад, написання звернень або скарг).

Формування наскрізних умінь: учні розвивають критичне мислення, медіаграмотність, здатність до комунікації та співпраці.

2. Зміст основ правознавства у 9 класі

Зміст охоплює такі ключові блоки:

- Основи теорії держави і права: походження держави, соціальні норми, поняття правовідносин та юридичної відповідальності.
- Конституційне право України: конституційний лад, органи державної влади, місцеве самоврядування та громадянство.
- Права людини: міжнародні стандарти (Загальна декларація прав людини, Конвенція про права дитини) та механізми їх захисту.
- Галузеве право: основи цивільного (зокрема права споживачів), трудового, сімейного, адміністративного та кримінального права, з особливим акцентом на права неповнолітніх.
- Світ правничих професій: ознайомлення з роботою адвоката, судді, прокурора та нотаріуса, що сприяє профорієнтації учнів.

3. Актуалізація змісту відповідно до сучасних викликів

Програми НУШ враховують реалії сьогодення:

- Правовий режим воєнного стану: вивчення особливостей реалізації та захисту прав людини в умовах війни, правил безпеки та міжнародного гуманітарного права.
- Цифрове право та медіа: захист персональних даних, права споживачів в інтернеті, кібербезпека та авторське право.
- Академічна доброчесність: окремий акцент на дотриманні принципів чесності у навчанні та творчій діяльності.
- Антикорупційна освіта: формування нетерпимості до корупції як важливої складової демократичного суспільства.

4. Академічна свобода вчителя та методи навчання

Вчитель має право самостійно визначати послідовність тем, кількість годин на їх вивчення та методику викладання. Рекомендовано використовувати інтерактивні методи:

- Інтерактивні форми: дискусії, дебати, рольові ігри, «мозкові штурми», спрощені судові засідання тощо.
- Спеціальний метод навчання: розв'язування юридичних ситуацій.
- Проєктна діяльність: створення інфографік, презентацій, медіатекстів та проведення групових досліджень.
- Сучасні ресурси: використання офіційних інтернет-порталів органів влади, онлайн-реєстрів судових рішень.

Рекомендуємо спланувати проведення **підсумкового навчального проєкту «Світ правничих професій»**, який може бути важливою завершальною частиною курсу правознавства у 9 класі. Його головна мета ознайомити учнів із різноманітністю правничої діяльності, що має допомогти їм у виборі профілю навчання в 10 класі.

Цей проєкт має такі особливості:

1) Основний зміст та ключові поняття

Проєкт охоплює вивчення ролі правників у житті окремої людини, суспільства та держави загалом. Учні опрацьовують сутність таких професій: адвокат та нотаріус; прокурор та суддя; слідчий; фахівці в системі правосуддя та правоохоронних органів.

Окремий акцент робиться на професійній етиці правника та дискусії про те, чи є ця робота «нелегкою працею чи романтикою».

2) Види навчальної діяльності

Для реалізації проєкту використовувати активні та дослідницькі методи:

- Групові дослідження: планування та проведення розвідок за визначеною тематикою.
- Інтерв'ю: проведення усних або відеоінтерв'ю з «ресурсними особами» – практикуючими юристами.
- Зустрічі: організація зустрічей (зокрема онлайн) із представниками правничих професій та державних органів влади.
- Дискусії та дебати: обговорення ролі юристів у розбудові правової держави та вимог до фахівців у сфері права.
- Рольові ігри: моделювання професійної діяльності правників.

3) Очікувані результати та презентація

У результаті роботи над проєктом учні мають продемонструвати такі вміння:

- пошук інформації: самостійний добір правових джерел та укладання їх списку з дотриманням принципів академічної доброчесності.
- аргументація: обґрунтування власних суджень за допомогою фактів та результатів досліджень.
- створення медіапродуктів: втілення результатів проєкту у формі презентацій, коротких відео, постерів або інформаційних буклетів (наприклад, «Адвокат з освітнього права»).

Проєктна діяльність може також передбачати проведення віртуальних екскурсій до органів державної влади або суду.

Крім того, деякі програми пропонують синхронізувати це знайомство зі світом правничих професій з темою «Захист прав людини», де вивчається роль міжнародних організацій та національних правоохоронних органів.

5. Особливості оцінювання з правознавства

Оцінювання в межах курсу правознавства для 9 класу НУШ базується на компетентнісному підході та має на меті підтримку навчального поступу учня / учениці, а не лише фіксацію його результатів.

Ключові аспекти оцінювання:

• Формувальне оцінювання

Це ключовий інструмент, який спрямований на підтримку та розвиток компетентностей учнів / учениць.

Мета: допомагає вчителю вчасно виявити прогалини у знаннях, надати індивідуальну підтримку та коригувати освітній процес відповідно до потреб конкретного учня / учениці.

Зміст: орієнтоване на розвиток критичного мислення та вміння застосовувати правові знання у реальному житті.

Методи: прийоми та техніки формувального оцінювання вчитель визначає самостійно. Рекомендуємо активно впроваджувати методи самооцінювання та взаємооцінювання.

• **Поточне оцінювання** – здійснюється для фіксації результатів навчання на певному етапі вивчення теми / розділу.

• Підсумкове оцінювання (тематичне, семестрове, річне)

Здійснюється для визначення рівня досягнення учнями очікуваних результатів навчання, передбачених програмою.

Тематичне оцінювання може здійснюватись на основі поточного, або шляхом проведення підсумкової тематичної роботи, що охоплює результати навчання, визначені програмою у певній темі / розділі.

Форми оцінювання (тести, есеї, практичні вправи, моделювання ситуацій) та конкретні техніки вчитель/вчителька визначає самостійно.

Критерії та орієнтири оцінювання

• **Державний стандарт:** головними орієнтирами для оцінювання є обов'язкові результати навчання громадянської та історичної освітньої галузі, визначені додатком 18 Державного стандарту базової середньої освіти.

• **Академічна свобода:** вчитель має академічну свободу у виборі конкретних форм, методів оцінювання та засобів зворотного зв'язку.

• **Академічна доброчесність:** одним із критеріїв успішного навчання є дотримання принципів академічної доброчесності під час створення власних інтелектуальних продуктів.

Громадянська освіта

У 6-9 класах громадянська освіта є обов'язковим освітнім компонентом громадянської та історичної освітньої галузі.

Громадянська освіта у 6-9 класах може викладатись як інтегрований курс історії та громадянської освіти або як окремий курс (05, год./тиждень, 17 год./рік) за відповідними модельними програмами, що затверджені Міністерством освіти і науки України та розміщено на сайті МОН України <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

Вивчення громадянської освіти у 6–9 класах є фундаментом для формування активного, відповідального та патріотичного громадянина України.

Ключові особливості вивчення та змісту громадянської освіти в НУШ:

1. Циклічність та наступність навчання

Предмет охоплює два важливі цикли базової середньої освіти:

Адаптаційний цикл (6 клас): має пропедевтичний (вступний) характер. Навчання зосереджене на пристосуванні дитини до нових умов, формуванні елементарних уявлень про себе як особистість, свою гідність та права.

Базове предметне навчання (7–9 класи): зміст поступово ускладнюється відповідно до вікових особливостей підлітків (13–15 років). Від ознайомлення з поняттями учні / учениці переходять до формування складних умінь: аналізу суспільних процесів, прийняття обґрунтованих рішень та практичної участі у житті громади.

2. Структура та змістові лінії

Програми побудовані на основі наскрізних змістових ліній, що забезпечує системність знань протягом усіх чотирьох років навчання. Основними напрямками є:

- **Особистість:** самопізнання, унікальність людини, розвиток власної ідентичності (зокрема громадянської та національної), формування системи цінностей та розуміння прав людини.

- **Суспільство:** взаємодія в різних спільнотах (сім'я, школа, громада), культура спілкування, подолання стереотипів та дискримінації, розв'язання конфліктів і протидія булінгу.

- **Держава:** вивчення демократичних принципів, державного устрою України, Конституції, механізмів участі громадян в управлінні та відповідальності за майбутнє країни.

- **Інформація та комунікація:** розвиток медіаграмотності, критичного мислення, навичок безпечної поведінки в інтернеті та протидії маніпуляціям і пропаганді.

3. Особливості змісту за роками навчання

6 клас: акцент на унікальності особистості, правах дитини, правилах співжиття у школі та громаді.

7 клас: поглиблення знань про демократію як цінність, механізми захисту прав людини та перші спроби реалізації соціальних проєктів у громаді.

8 клас: фокус на абстрактному мисленні, аналізі соціальної структури суспільства, активній громадянській позиції та складних медіавищах (інформаційна війна, джінса).

9 клас: етап практичного досвіду та самостійних дій. Учні опановують інструменти впливу на владу (електронні петиції, звернення), вивчає принципи виборчого права та готується до свідомого життя в демократичному суспільстві.

4. Методичні особливості та підходи

Компетентнісний підхід: навчання спрямоване на формування ключових компетентностей (громадянських, соціальних, культурних тощо) та наскрізних умінь (читати з розумінням, критично мислити, співпрацювати тощо).

Діяльнісний підхід: перевага надається інтерактивним формам роботи (70–80% часу заняття). Це рольові ігри, дискусії, дебати, моделювання ситуацій, виконання дослідницьких та соціальних проєктів.

Дитиноцентризм та інклюзія: врахування інтересів учня / учениці, створення безпечного середовища без дискримінації та впровадження ідей інклюзивного навчання.

Інтегрованість: зміст поєднує знання з історії, правознавства, політології, соціології, економіки, психології та культурології.

Отже, громадянська освіта у 6–9 класах – це не лише теоретичний курс, а практико-орієнтована система, яка через поступове ускладнення змісту та активну діяльність готує учнів / учениць до відповідальної ролі громадянина у сучасному світі.

У 10 класі чинною залишається навчальна програма з громадянської освіти, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698 і розміщена на сайті МОН <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf>

Як підготуватись до уроку громадянської освіти швидко та якісно?

Пропонуємо вам перелік ресурсів, які стосуються різних розділів курсу та дозволяють урізноманітнити і покращити якість викладання цього надзвичайно важливого та цікавого предмета.

[3D - демократія](#) – чудовий ресурс для уроків громадянської освіти, є можливість додати учнів та проводити уроки безпосередньо на платформі, класний інтерактивний підручник, ресурс оновлюється і наповнений актуальною інформацією.

[Демократична школа – Тулбокс](#) – це збірка вправ та матеріалів для формування та оцінки громадянських компетентностей на різних предметах у школі та в рамках позаурочної і позашкільної програми. Всі вправи розроблені або модифіковані вчителями-практиками.

[Живемо в демократії](#) – ця книга містить дев'ять навчальних тем з освіти для демократичного громадянства та освіти прав людини. Плани уроків надають

покрокові інструкції та включають роздаткові матеріали для учнів і базову інформацію для вчителів.

[DOCCU](#) – матеріали для дослідження тем демократії та прав людини (щоб їх знайти перейдіть до меню «Бібліотека» виберіть розділ «Для вчителів» на 1-ій сторінці побачите посібники).

[Настільні ігри на уроках громадянської освіти від OSVITORIA](#) – 5 ігор з громадянської освіти, які розробили вчителі та учні в рамках конкурсу від проєкту «Програма сприяння громадській активності «Долучайся!». Кожну гру можна безкоштовно завантажити, роздрукувати, переглянути відеоінструкцію та мерчій грати.

[Академія української преси](#) – це потужний ресурс, що містить статті та матеріали для розвитку, дослідження та актуалізації принципів медіаграмотності.

*Ірина МІЩЕНКО, методист відділу розвитку
суспільних, гуманітарних та мистецьких дисциплін
Полтавської академії неперервної освіти
ім. М.В. Остроградського*